Víra a přírodní vědy (1850–1950): *Časopis Národního muzea, Museum – list bohoslovců česko-moravských, další doplňky a upřesnění**

Ctirad Václav Pospíšil

Zhruba před rokem jsem odevzdal do vydavatelství UP v řadě ohledů průlomovou¹ monografii, v níž předkládám výsledky zkoumání toho, jak reagovali čeští katoličtí teologové na přínosy moderní přírodovědy zejména v období 1850–1950.² V úvodech k jednotlivým tematicky koncipovaným kapitolám příslušného díla jsem vždy důrazně podotknul, že následující soubor prezentovaných monografií a článků lze považovat pouze za rozsáhlou sondu, kterou bude třeba dále doplňovat. V nyní editované studii tedy informuji o výsledcích dalšího bádání, ze-

* Tato studie vznikla v souvislosti s řešením projektu IGA CMTF 2014 006 – Ke kořenům české teologie, který byl řešen na CMTF UP v Olomouci v roce 2014.

¹ Pokud by se někomu toto sebehodnocení zdálo být nadneseně, nechť předloží nějakou dřívější odbornou studii z oboru dějin české teologie nebo z oboru dějin přírodních věd, která by se danou problematikou zabývala na srovnatelné úrovni. Zdá se, že průlomovost tkví také v prezentaci světového kontextu dané debaty, který byl pro všechny kolegy, s nimiž jsem práci konzultoval, nefalšovanou novinkou. I na tomto poli se ovšem rýsují faktické přínosy překračující české prostředí. Podařilo se kupříkladu výrazně rozšířit počet jmen teologů, kteří v letech 1871–1910 hájili tak zvanou Mivartovu tezi. Nesporným objevem je tak zvaná Braunova teze, o níž se zatím ve světové literatuře nehovořilo dostatečně zřetelně. Každý, kdo srovná metodologickou koncepci práce z dějin české teologie s dostupnými zahraničními studiemi, by měl poměrně snadno konstatovat znatelné inovativní rozdíly, z nichž ten nejzásadnější tkví v důsledném zkoumání nejbližšího kontextu práce teologů, jímž je stav dobové přírodní vědy a filosofie vědy. Tím je ovšem dán poměrně široký rozsah mezioborového výzkumu, který se projevuje i v této studii.

² Srov. C. V. Pospíšil, *Zápojení o naději a lidskou důstojnost: Česká katolická teologie 1850–1950 a výzvy přírodních věd v širším světovém kontextu*, Olomouc: Vydavatelství UP v Olomouci, 2014. Uveřejnění právě zmíněné monografie předcházela řada přípravných studií, z nichž několik vyšlo také na stránkách tohoto periodika. Srov. C. V. Pospíšil, „Teologie stvoření člověka a paleoantropologie,” *Studia Theologica* 11, č. 3 [37] (2009): 1–9; „Česká katolická teologie v období 1850–1930 a astronomie, kosmogonie a kosmologie,” *Studia theologica* 15, č. 2 (2013): 1–31; „Co dává a nabízí křesťanská teologie ostatním vědám,” *Studia theologica* 15, č. 4 (2013): 134–143.

jména o nově identifikovaných publikacích, které posouvají mapování příslušné problematiky poněkud dále. S právě řečeným ovšem nevyhnutelně souvisí, že na tomto místě nelze znovu probírat ani celou značně spleťtíto problematiku mezioborové metodologie stojící v pozadí připomenuté monografie, ani souhrnné výsledky, k nimž jsem v ní dospěl. Konstatované s sebou ovšem nese určitou obtíž, již bezprostředně pocítí ti čtenáři, kteří se s dotyčnou knihou ještě neseznámili, neboť nebudou s to zařazovat nynější informace a hodnocení do celkového kontextu. Z druhé strany vzato však může tento příspěvek studie sloužit také jako pozvání k hlubšímu studiu dané problematiky.

Předmětem našeho zájmu budou nyní především dvě periodika, jejichž tituly jsou uvedeny v nadpisu. V nich obsaženým a příslušně tematicky zaměřeným publikacím budeme společně věnovat pozornost v prvních dvou oddílech tohoto příspěvku.

Ve třetím oddílu upozorním na další publikace spadající do období vymezeného v názvu této studie. Ve čtvrtém oddílu bych si přál poněkud důsledněji vystihnout filosoficko-teologickou valenci tak zvané Braunovy teze a s ní spjatá světónázorová stanoviska vynikajícího českého botanika a evolucionisty J. L. Čelakovského. Konečně pátý oddíl bude vyhrazen objasnění poměru mezi definicí člověka jako „živočicha schopného hřešit“ a christologií. V celkovém závěru se zamyslím nad tím, nakolik nově zpracovaný pramenný materiál potvrzuje, případně upřesňuje hodnocení reakce české katolické teologie na výzvy přírodních věd ve výše zmíněné monografii.

1. ČASOPIS NÁRODNÍHO MUZEA (ČNM)

Logika věci velí, abychom před prezentací jednotlivých studií nejprve připomněli základní údaje týkající se daného periodika. Následně předložíme v jediném souboru chronologicky řazené publikace uveřejněné v ČNM, které se týkají předmětu našeho zájmu.

Jedno z nejvýznamnějších českých kulturních a vědeckých periodik v 19. i 20. století³ bylo v druhé polovině 19. století zaměřeno spíše

³ Srov. K. HOMOLKOVÁ – M. OTRUBA, „Časopis Národního muzea,“ in V. FORST (ed.), *Lexikon české literatury 1, A–G*, Praha: Academia, 1985, s. 394–398. Obdobně jako autoři právě uvedeného příspěvku i my nezohledňujeme všechny variace názvu časopisu, s nimiž se v jeho dějinách setkáváme, a upřednostňujeme jeho dnes ustálené označení.

historicky a literárně, pročež nelze očekávat větší počet příspěvků týkajících se přírodních věd a filosofie vědy. Časopis vznikl z podnětu „otce národa“, Františka Palackého, který byl v roce 1826 pověřen jeho založením a vedením. Periodicita byla po většinu jeho dějin čtvrtletní. Až do šedesátých let 19. století se obsah skládal z beletrie, poezie, vědy a osvěty. Následně se zaměření zužuje na vědu v nejširším slova smyslu. Redakční nástupci F. Palackého, tedy P. J. Šafařík a J. E. Vocel, upřednostňovali slavistiku, historiografii, archeologii a dějiny umění. Za obou zmíněných šéfredaktorů znatelně ubylo přírodovědných studií. V letech 1871–91 vedl periodikum J. Emler, který prosazoval hlavně dějepisné studie. V roce 1913 bylo stanoveno, že alespoň jedna třetina obsahu musí být vyhrazena přírodním vědám.

Několikrát se změnil titul: 1827–1831 *Časopis Společnosti Vlasteneckého museum v Čechách*; 1831–1853 *Časopis Českého Museum*; 1854 *Časopis Českého Musea*; 1855–1922 *Časopis Musea Království českého*; od roku 1923 *Časopis Národního musea*. Od roku 1918 vycházely dvě tematické řady: duchovědná a přírodovědná. V roce 1948 byl duchovědný časopis přejmenován na „oddíl společenských věd“. V letech 1968–1976 vycházelo periodikum s názvy: *Časopis Národního muzea řada historická*; *Časopis Národního muzea řada přírodovědecká*.

Nyní se budeme zabývat příspěvky, které se bezprostředně týkají předmětu našeho zájmu. Především, že dotyčné periodikum nepublikovalo příspěvky z oboru teologie,⁴ neboť tomuto poli odborného zájmu byl vyhrazen specializovaný *Časopis pro katolické duchovenstvo*, později *Časopis katolického duchovenstva*. Je tudíž nabíledni, že od dotyčného periodika můžeme očekávat určité svědectví z oblasti tvorby přírodovědců, historiků vědy a také z oboru filosofie vědy, což všechno jsou nejbližší kontexty, bez jejichž znalosti nelze správně vnímat výkony českých katolických teologů zabývajících se problematikou přírodních věd zejména v rámci apologetiky a teologie stvoření.

⁴ Dlužno přiznat, že teologie se dotýkají autoři některých historicky zaměřených příspěvků. Nejedná se ovšem o jejich primární zájem. V dané souvislosti se zdá být vhodné upozornit na studii, která se výše zmíněnému zaměření periodika poněkud vymyká: R. ZEITHAMMER, „Důkazy a jsoucnost Boha,“ ČNM 1838, č. 1, s. 15–23. Jedná se o pojednání z oboru křesťanské filosofie. Zajímavě, ba přímo úsměvně vyznívá snaha tlumočit výrazy jako „metafyzika“ pomocí novotvarů „bytověda“, „jestotověda“. Na místě výrazu „filosofie“ nacházíme slovo „libomudrtví“ (s. 15). Autor si ihned na začátku stěžuje, že v češtině je k dispozici málo filosofických spisů. Následuje více méně standardní přehled důkazů Boží existence.

1.1. Při často polemických debatách o způsobu vzniku člověka určité hrála roli také prehistorická archeologie, a proto si naši pozornost určité zasluhuje studie jednoho z nestorů tohoto oboru v našich zemích: J. E. WOCEL, „O předhistorických obyvatelích České země a šíření se indoevropských národů vůbec,“ ČNM 1850, č 2, s. 246–268. Autor konstatuje (s. 248):

Nejdávnější důkazy lidské činnosti v Čechách objevují se v kamenných nástrojích, jichžto nemalý počet na rozličných místech nalezen.⁵

Následuje jeho vlastní pokus o typologii kamenných mlatů, dlát a nožů. Autor se ještě neodvažuje stanovit dataci příslušných nálezů. V další partii hovoří o vzniku národů. V pozadí je evidentně národně obrozenecký zájem ozřejmit původ našeho národa.⁶

1.2. J. MALÝ, „Oerstedův duch v přírodě a jeho význam,“ ČNM 1856, č. 1, s. 3–19. Zaměření studie je patrné již z úvodních slov (s. 3):

Náboženství a vědy považovány bývají od lidí povrchního vzdělání za věci zcela naskrze sobě odporující, které v ničem se sjednotiti nedají. Jest to politováníhodný blud, mající v průvodu svém následky nejnebezpečnější, pročež nemůže dosti býti činěno k jeho vyvrácení.

J. Malý dále konstatuje, že v titulu zmíněný dánský fyzik podal empirický důkaz existence ducha mimo nás. Následují informace o Oerstedovi, který se narodil 14. 8. 1777 v Rüdjtöbingu. Zabýval se fyzikou, zejména elektrickými jevy. Oersted byl ale také „přírodní mudřec“ (s. 6) – tedy naturfilosof, který se rozhodně stavěl proti materialismu (srov. s. 7). Dnes bychom Oerstedovy úvahy zařazovali do oblasti přirozené teologie, možná spíše do oblasti tak zvané fyzikální teologie.⁷ Ve skutečnosti ale stojíme před spíše filosofickými úvahami o světovém řádu,

⁵ Na tomto místě si dovoluji podotknout, že od středověku až hluboko do 19. století panovalo pověrečné přesvědčení, podle něhož staré kamenné nástroje, zejména pěstní klíny a sekeromlaty (tak zvané „hromové klíny“), chránily před úderem blesku, a proto je lidé umísťovali na půdy, případně do základů staveb. Některé pozdější nálezy se proto mohou nacházet poměrně daleko od svého původního místa výskytu.

⁶ V daném kontextu je třeba upozornit na ve své době provokativní monografii: J. S. TOMÍČEK, *Doba proního člověčenství*, Praha: Nákladem Českého Museum, 1846; srov. Pospíšil, *Zápolení o naději a lidskou důstojnost*, s. 133.

⁷ Srov. P. MICHEL, *Physiktheologie – Ursprünge, Leistung und Niedergang einer Denkform*, Zürich: Gelehrte Gesellschaft in Zürich, 2008.

harmonii kosmu, inteligibilitě věcí, což vše by mělo svědčit o tom, že za světem jevů stojí stvořitelský rozum. Ten, kdo se jen trochu orientuje v dějinách filosofie, snadno postřehne, že Oerstedovo myšlení inklinuje k hegelianismu.

Článek je dokladem světonázorové polarizace uvnitř přírodních věd samotných již kolem poloviny 19. století. Máme před sebou tak zvaný střední proud, který odmítá ateismus a zároveň se staví ne příliš vstřícně k oficiální církevní teologii.

1.3. Opět do oboru prehistorické archeologie spadá příspěvek velmi významného představitele české geologie, o němž z jeho jiných publikací dobře víme, že inklinoval k materialismu: J. KREJČÍ,⁸ „Doba diluviální v Čechách a ostatní střední Evropě,“ ČNM 1865, č. 1, s. 1–13. Profesor Krejčí informuje o nálezech pravěké fauny a také o kosterních nálezech pralidí. Na straně 6 se hovoří o tehdy relativně čerstvém nálezu v Neanderově údolí, o objevech ve Francii (Aurignac) a o vykopávkách v Dánsku, kde byla prehistorická archeologie na vynikající úrovni již ve druhé čtvrtině 19. století. V závěru se nestor české geologie zabývá v dané epoše ožehavou problematikou datování stáří lidstva. Ač to autor sám nepodotýká, je dobře známo, že tak zvaná dlouhá datace poskytovala prostor evolučnímu vzniku lidstva, zatímco krátké datování tuto alternativu v zásadě smetalo ze stolu.⁹ J. Krejčí projevuje náležitou vědeckou ostražitost, když konstatuje, že prozatím schází bezpečný opěrný bod pro jednu ze zmíněných alternativ, sám však na základě své světonázorové orientace inklinuje k velkému stáří lidstva.

1.4. Do oblasti filosofie vědy spadá studie vynikajícího českého chemika, syna věhlasného literáta, V. ŠAFAŘÍKA:¹⁰ „O naukách přírodních na

⁸ Srov. POSPÍŠIL, *Zápolení o naději a lidskou důstojnost*, s. 77–78.

⁹ Čeští katoličtí teologové se v některých případech až do prvních desetiletí dvacátého století zuby nehty drželi krátké datace stáří lidstva, byť v případech osvěcenějších autorů se otevřenost delší dataci náznakově objevovala již v 19. století.

¹⁰ Vojtěch Šafařík (1829 – 1902), syn jedné z předních osobností českých a slovenských dějin Pavla Josefa Šafaříka (1795–1861), studoval chemii na pražské univerzitě, v Berlíně a v Göttingenu. V roce 1859 byl V. Šafařík požádán archivářem K. J. Erbenem, aby jako chemik posoudil pravost rukopisu Libušina proroctví v souvislosti s Rukopisem královédvorským a Rukopisem zelenohorským. Výsledky jednoznačně prokázaly, že se jedná o podvrh. V. Šafařík i jeho otec se tak dostali do sporu s Františkem Palackým. V roce 1860 vydal náš autor první českou vysokoškolskou učebnici chemie: *Základové chemie čili lučby*. Již před tím se však pod vlivem svého otce, který sestavil komisi (členy byli např. K. J. Erben a F. L. Čelakovský) pro vytvoření české vědecké terminologie, podílel na utváření českého chemického názvosloví, zejména chemických prvků. Pro-

konci prvního půlstoletí Českého Musea. Čtení profesora V. Šafaříka ve výročním shromáždění společnosti Musejní dne 19. května 1870,“ ČNM 1870, č. 2, s. 154–173.

Autor nejprve stručně představuje dějiny přírodovědy od Galileiho, zvýšenou pozornost věnuje 18. a 19. století. Následuje jasné vymezení kompetenčního pole přírodovědy (s. 162):

... povaha nauk induktivních leží právě v tom, že nehledají poslední princip čili základ věcí přirozených, ale jenom základy bližší, tj. ty, do nichž právě v přítomném stavu nauky dobrati se možno.

Přírodovědce nelze obviňovat z toho, že by zapříčinili materialismus, který existoval již od antiky. Je rovněž zřejmé, že materialisté byli primárně filosofové. Poté Šafařík podrobuje kritice soudobé materialisty, konkrétně Vogta (s. 165) a Büchnera (s. 166). Velmi pozitivní je, že náš vědec hájí svobodu světonázorového přesvědčení, nicméně zároveň odmítá, aby se filosofický materialismus předkládal jako výsledek přírodovědeckého bádání (s. 166):

Neodsuzuji jmenovaných mužů, kteří jistotně zplna přesvědčení jednají, ale upírám jim práva, by učení své podávali co poslední a nejvyšší výsledek přírodopysu.

Autor filosoficky uznává, že na počátku všech příčin musí být první Hybatel, což odkazuje na přirozené poznání jakéhosi Stvořitele. Prává věda proto přivádí člověka k Bohu (srov. s. 168–169).

Ve finální části svého proslovu význačný český chemik odmítá německou naturfilosofii a zároveň se staví za tak zvaný „metodologický agnosticismus“, protože přírodní věda nemá bezprostřední oprávnění

kázal mimořádný cit pro živý český jazyk, zavedl v českém názvosloví řadu uměle vytvořených termínů jako například: „rozbor“, „sycení“, „zplodiny“. V některých případech se však správně přiklonil k mezinárodně uznávaným názvům vycházejícím z řečtiny a latiny. Těžil z unikátní ohebnosti češtiny, a tak zavedl koncovky oxidačních stavů I až VIII, aby ten, „kdo zná vědecký význam těchto koncovek, mohl, čta jméno sloučeniny, napsat formuli její a naopak.“ V roce 1868 byl V. Šafařík pověřen přednáškami ze všeobecné a analytické chemie na pražské polytechnice a v roce 1869 se stal v tomto oboru jejím profesorem. V roce 1882 přešel na českou část Karlo-Ferdinandovy univerzity jako její první český profesor chemie. Právě konstatované bezesporu ospravedlňuje pozornost, kterou tomuto vědci věnujeme. Srov. www.vscht.cz.

vyjadřovat se ke světonázorovým sporům, nicméně situace nástupu militantního ateismu ho nutí vyslovit se přímo a bez obalu (s. 171):

Přírodopyspec našeho věku, věren jsa povaze nauky své, a poučen hanebným nadikarovským pádem bezmezne spekulace, ježž nám na oči uvádí historie německé filosofie přírody, přivykl o těchto otázkách mlčeti, nebo jen zlehka k nim ukazovati, svůj náhled o nich jen zdaleka dávati znáti. Většina mých učených soudruhův sotva toho schválí, žež tak bez obalu se pronáší o poměru věd přírodních ke světu duchovnímu... Avšak, pánové, materialismus káže svoje evangelium horlivě pod štítem nauky neomylné. On vábí tisíce mladých duší, a vrhá do nich stín, jehož i ve zralém věku i po zkouškách života nesnadno se zcela zbavují.

Tato vynikající studie jasně dokládá, že to nebyli pouze teologové a duchovní, kdo s úzkostí prožívali nástup ostře ideologického, militantního ateismu v době vyhroceného „kulturního boje“, ale také mnozí poctiví přírodovědci. Kvalitní myšlení vynikajícího představitele české vědy V. Šafaříka si dodnes uchovává svoji svěžest a zasluhuje si nejenom naši úctu, ale také zvýšenou pozornost, protože vyjadřuje přesně ta stanoviska, na nichž dnes stojíme i my.

1.5. Do oblasti dějin vědy, konkrétně astronomie, patří studie: Fr. STUDNIČKA, „Koperníkova soustava a inkvisice,“ ČNM 1879, s. 3–25. Na straně 23 je předloženo originální latinské znění sedmdesátiletého Galileiho odvolání teze o heliocentrismu. K výslovnému zrušení papežského zákazu knih, v nichž se objevovala heliocentrická nauka, podle autora došlo až v polovině 18. století za Benedikta XIV. (1740–1757). Studie sleduje běh událostí a její vyznění není pro církve právě lichotivé, byť přímá kritika zde není vyslovena.

1.6. Z antropologického hlediska je zajímavá studie: E. ALBERT, „Cerebrální lokalisace,“ ČNM 1880, s. 181–196. Autor se zabývá problematikou umisťování lidské duše do mozku. Předkládá dějiny problému až po Kanta, který zařadil otázku ohledně sídla duše do oblasti metafyzického myšlení, které podle něho daný problém neumí uspokojivě řešit. Tím se otevřela cesta pro kladení otázek ohledně funkce mozku na fyziologické rovině. Přestože se o evolučním vzniku lidstva přímo nehovoří, studie s danou problematikou výrazně souvisí.

1.7. Výzkumy, jejichž výstupy podávám v monografii zmíněné na počátku této studie, jasně dokládají, že česká katolická teologie neměla od 19. století žádný problém s astronomií a že velmi záhy dokázala přijímat možnost evolučního způsobu stvoření v oblasti fauny a flóry. Jedinou třetí plochou byla evoluční teorie vzniku člověka, k níž ovšem

zaujímal velmi kritický postoj i neteologové, jako například J. Barrande, F. Palacký, T. G. Masaryk. Zhruba od dvacátých let 20. století se však stále více teologů vyslovovalo pozitivně o tak zvané Mivartově tezi, neboť paleoantropologie poskytovala stále zřetelnější doklady o evolučním vzniku lidstva. V dané souvislosti proto rozhodně není bez zajímavosti, že na stránkách ČNM nenacházíme v období 1871–1945 ani jednu studii o evoluční teorii vzniku lidstva. V článcích: J. PODHÁJSKÝ, „Několik slov o postupném vývoji ústrojenstva“ ČNM 1872, s. 111–132; B. NĚMEC, „O původu a vývoji života,“ ČNM 1917, s. 125–126, se prezentuje evoluční teorie vzniku rostlinných a živočišných druhů, nenajdeme v nich však bezprostřední světonázorové přesahy.¹¹

2. *MUSEUM – LIST BOHOSLOVCŮ ČESKO-MORAVSKÝCH (MBČM)*

I v tomto oddílu budeme kráčet stejnou cestou jako v předchozím případě, představíme tudíž nejprve dané periodikum a posléze předložíme a vyhodnotíme jednotlivé položky související s předmětem našeho zájmu.

Periodikum *Museum – list bohoslovců česko-moravských* (název má několik variant) zahájilo činnost v roce 1867 a vycházelo až do roku 1948. Časopis byl dílem první posušilovské generace brněnských bohoslovců. Navazuje na předchozí ručně psaná periodika (*Jaro* 1861–62; *Concordia* 1862–64). Jedná se časopis studentský, nikoli laický nebo kněžský, proto zde byly otiskovány pouze prvotiny studentů teologie. Z řečeného vyplývá, že periodikum mělo na dobové odborné scéně minimální vliv. Význam časopisu leží na rovině svědectví o počátcích literární činnosti

¹¹ Srov. P. KNEIDL – M. SVRČEK – V. BŘEŇOVÁ, *Časopis Národního Muzea 1827–1956: Rejstřík 125 ročníků muzejního časopisu*, Praha: Národní muzeum v Praze, 1961, s. 398–399. Studie o evolučním vzniku lidstva se objevují na stránkách dotyčného periodika až po druhé světové válce, zejména pak v padesátých letech dvacátého století. Autory těchto studií byli renomovaní odborníci jako J. Petrbock, E. Vlček, J. Augusta, B. Klíma. Je zřejmé, že problematika evoluce, zejména evolučního vzniku lidstva byla představiteli marxistického ateismu prezentována coby doklad jejich světonázorové orientace. Jednalo se o tak zvaný „vědecký světový názor“, jímž jsme byli po dlouhá desetiletí mentálně terORIZOVáni. Srov. např. V. J. A. Novák, „Příspěvek biologie k vědeckému světovému názoru,“ in I. APOSTOLOVÁ – V. VACULÍK (ed.), *Vliv přírodních věd na utváření materialistického světového názoru: Československo-bulharský sborník*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985, s. 138–148.

pozdějších významných kněžských osobností. Postupně se časopis stával platformou i pro ostatní semináře a alumnáty. Od roku 1877 zde publikovali rovněž olomoučtí bohoslovci; od roku 1879 bohoslovci z Hradce Králové a z Ostřihomi; od roku 1882 také pražští seminaristé, jejichž pokusy o vlastní časopis (*Viola; Božetěch*) neuspěly. Dopisovateli byli též studující v Římě. Od roku 1877 se periodikum stalo orgánem Růže Sušilovy. Od 80. let 19. století sílily na stránkách časopisu projevy cyrilometodějské tradice jako společného základu spolupráce mezi Slovany. Objevovaly se práce v jiných slovanských jazycích, zejména jihoslovanských. V 90. letech 19. století leteč mizí povídky, črty, cestopisy, a obsah článků se zaměřuje teologicky, filosoficky, církevně historicky, sociálně. Začátkem 20. století se zájem obrací jako k určitému vzoru k Floriánově produkci ve Staré Říši. Ve svých studentských letech zde publikovali například: J. Pospíšil, F. Drašar, K. Dostál-Lutinov, J. Deml, J. Š. Baar, A. Koudelka, A. Musil, S. Bouška, E. Masák, D. Pecka, F. Dohnal¹² a jiní. Důležité je pro nás to, že se zde objevovaly také články zaměřené na přínosy moderní přírodovědy.¹³

V první řadě je třeba podtrhnout, že se bohužel nepodařilo přímo konzultovat některé ročníky, a proto existují články, o nichž se můžeme zmínit pouze na základě Podlahova bibliografického přehledu.¹⁴ Velmi užitečný je také bibliografický přehled kolegy E. Krumpolce zaměřený na příspěvky z oblasti fundamentální teologie a apologetiky v daném periodiku.¹⁵ Tyto zatím neanalyzované texty uvádím pouze v poznámce jako námět pro další zkoumání.¹⁶

¹² Pokud se jedná o tuto postavu dějin české teologie, srov. P. Kříž, *Ježíš Kristus v krásné literatuře podle Františka Dohnala: Styčné body mezi teologií a kulturou*, needitovaná diplomová práce z dogmatické teologie, KTF UK v Praze, Katedra systematické teologie, 2004. F. Dohnal byl u nás průkopníkem teologické, především christologické analýzy krásné literatury. Ve své době bohužel zůstal nepochopen. Později dostal nálepkou modernisty, což ho v kněžských kruzích diskreditovalo. Navzdory tomu zůstal věrný katolické církvi i kněžství až do své smrti v šedesátých letech.

¹³ Srov. M. Husová, „Muzeum,“ in J. OPELÍK (ed.), *Lexikon české literatury*, sv. 3, Praha: Academia, 2000, s. 387–390.

¹⁴ Srov. J. TUMPACH – A. PODLAHA, *Dějiny a bibliografie české katolické literatury od roku 1828 do nynější doby*, sv. 1–5, Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1912–1923.

¹⁵ Srov. E. KRUMPOLC, *Po stopách české fundamentální teologie v období 1800–2010. Komentovaná bibliografie*, Olomouc: Vydavatelství UP, 2011, s. 119–121. Jím zvolená zkratka pro označení periodika „Mu“ by podle mého mínění mohla být neinformovaným čtenářem prvoplánově vnímána jako odkaz na *Časopis národního Muzea*, a proto jsem zvolil jiné označení. Dále je třeba upozornit, že právě citovaná práce patří určitým způsobem

Následující příspěvky, které jsem měl možnost přímo konzultovat, opět řadím přednostně chronologicky. Poněkud detailněji se zaměřím na oblast reakce na darwinismus. Upozorním také na některé články zabývající se astronomií a filosofií vědy.

2.1. Hned v prvním ročníku vyšla stať s typickým námětem pro onu dobu: JAV., „Katolické učení není na újmu svobodnému bádání ve vědách,“ *MBČM* 1, 1867, s. 19–21, 27–29, 36–37. Obdobnou tematikou se zabývají také další stati, které postačí pro jejich standardní obsah jen zmínit: A. KIZLINK, „Církev a věda,“ *MBČM* 7, 1873, s. 29–32, 53–56, 107–110; M. MARVAN, „Věda a víra,“ *MBČM* 31, 1896–97, s. 10–22.

2.2. První reakce na darwinismus v dotyčném periodiku nacházíme v roce 1879: B. ŽIVOTSKÝ, „Tvůrce či náhoda?,“ *MBČM* 13, 1879, s. 115–116, 128–130, 138–140. Autor se zabývá problematikou evoluce, která staví pouze na nahodilosti, a hájí racionálně uchopitelnou účelovost v přírodě, čili to, co bychom dnes definovali jako „inteligentní plán“. Pokud se v oblasti květeny a zvířeny respektuje Stvořitel, není evoluční cesta stvoření v rozporu s Písmem a vírou.

2.3. Ig. SEDLÁČEK, „Moderní theorie o vzniku světa a bible,“ *MBČM* 1886–7, s. 88–96. Autor podrobuje kritice Kantovu teorii vzniku hvězd a planet, naproti tomu se vyslovuje pozitivně k teorii Laplaceově. V závěru konstatuje (s. 96):

Positivní theologie proti theorii Laplaceově nic podstatného nenamítá. Jesuita Pianciani praví, že se to úplně s Boží moudrostí srovnává, aby Bůh stvořil hmotu ve tvaru nejjednodušším a zároveň zákony jí dal, které platnost mají až do dnešního dne.

Opětne se tak potvrzuje, že v námi sledovaném období neexistoval problém na ose teologie – astronomie.

2.4. Dalším zajímavým svědectvím je článek: R. ZHÁNĚL, „Darwinismus a nauky zemězpytné,“ *MBČM* 24, 1889–1890, s. 82–93. Rudolf Zháněl míní výrazem „vědy zemězpytné“ geologii a paleontologii. Práce

mezi důležité položky sekundární literatury, o nichž se zmiňuji v této studii v bodu 3.3.

¹⁶ Srov. J. TOMAN, „Vady theorie Laplaceovy a vědecké pokusy je upřesnit,“ *MBČM* 1897–98, s. 88nn.; J. VAJGL, „Evolucionismus a vědy společenské,“ *MBČM* 1904, s. 118nn.; F. KUTAL, „Něco k článku – Evolucionismus a vědy společenské,“ *MBČM* 1904, s. 303nn.; B. PÁTEK, „Katolické dogma a vědecký dogmatismus evolucionistů,“ *MBČM* 1905, s. 200nn.

je rozdělena na dvě části. V první se pojednává o problematice vývoje v oblasti fauny a flóry. Český autor konstatuje, že geologie a paleontologie darwinistickou teorii nedokazuje (s. 86). Druhá pasáž článku je věnována tematice evolučního vzniku člověka. Autor konstatuje, že ve třetihorách není prokázána existence lidí. Na straně 88 se staví proti dlouhé dataci existence člověka a odmítá dělení prehistorie na dobu kamennou, bronzovou a železnou, protože nástroje z různých materiálů se nacházejí ve stejných vrstvách. Následně se argumentuje, že zatím nebyly vykopány pozůstatky přechodových forem mezi opy a lidmi.

2.5. Do oblasti filosofie vědy spadá příspěvek: J. KREUTZER, „Liberalismus ve vědě,“ *MBČM* 24, 1889–1890, s. 149–160. Autor konstatuje, že věda, která se ostře staví proti církevní autoritě v oblasti náboženství, je sama navýsost autoritářská a své neprokázané teze v daném ohledu hlásá jako konečnou pravdu (s. 155). V závěru konstatuje, že věda má právo na svobodu, kterou jí církev rozhodně neupírá, nicméně věda má také své mravní povinnosti, jimž se zpronevřuje, když požaduje jen svobodu, ale zároveň na sebe nebere odpovědnost.

2.6. „Darwinismus a Bible (podle přednášek Jana Sedláka o darwinismu),“ *MBČM* 1891–92, s. 127–146. Autorem přednášek byl tehdejší student teologie Jan Sedlák,¹⁷ který později proslul jako autor slavné monografie o M. Janu Husovi (1915). Článek vypovídá o názorech na darwinismus a evoluci mezi studenty teologie na přelomu 19. a 20. století. Na straně 129 se autor hlásí k ideálnímu výkladu Hexaemeru:

Písmo svaté udává tu poslední příčinu, vše od Boha – nic více – úplně postačuje; jakými prostředky, ... odpověz si, přírodovědce. Konflikt tu vyloučen.

Heslovitá struktura vět svědčí o tom, že máme v rukou opravdu záznamy z živých přednášek. Sedlák se odvolává na monografii F. Duilhé-

¹⁷ Jan Evengalista Sedlák se narodil dne 4. 12. 1871 v Třebíči a zemřel ve čtvrtek 8. 5. 1924 v Brně. Kněžské svěcení přijal dne 29. července 1894. Pak působil jako kaplan v Dyjčovicích. Následně byl vyslán na studia do vídeňského Frintanea, kde 18. ledna 1899 získal doktorát z teologie. Měl studovat rovněž historiografii a archivnictví. Pak působil jako středoškolský profesor náboženství v Brně a od roku 1907 na biskupském semináři v Brně jako profesor starozákonních věd a východních jazyků. Od roku 1919 byl profesorem dějin náboženství na TF Komenského univerzity v Bratislavě. Do povědomí širší veřejnosti vstoupil zejména svou monografií: J. SEDLÁK, *M. Jan Hus*, Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1915 = Olomouc: MCM, 1996. Srov. P., „Msgre Jan Evangelista Sedlák zemřel,“ *ČKD* 1924, č. 6, s. 454–455.

ho a sleduje jeho metodu, což dokládá vliv tohoto díla na teologické myšlení u nás. Dlužno však podotknout, že český překlad spatřil světlo světa až v roce 1897,¹⁸ Sedlák tudíž musel čerpat buď z francouzského originálu,¹⁹ anebo spíše z překladu díla do němčiny, již ovládal brilantně.

První kapitola Genese není úplně proti možnosti vzniku druhů cestou vývoje. To, že Bůh vytvořil první formu života a nechal ji rozvíjet podle jím daných zákonitostí, je možné a vznešené (s. 133). Odmítá se však materialistická a ateistická světonázorová interpretace darwinismu (Vogt, Haeckel). Závěr:

Souhlasím tedy s Güttlerem, že s pojmem stvoření a účelnosti lze teorii Darwinovu v oboru organické přírody se stanoviska čistě theologického tak dobře se zprávou Mojžíšovou srovnati jako nebulární teorii Laplaceovu v oboru anorganickém.

Následně se ale jasně odmítá ta verze darwinismu, která staví pouze na nahodilosti a odmítá Boha stvořitele (s. 146).

Z dřívějšího výzkumu víme, že přijímání darwinistického evolucionismu přinejmenším na rovině možnosti v oblasti fauny a flóry bylo v české katolické teologii od sedmdesátých let 19. století v zásadě standardní.²⁰ Nyní máme v rukou doklad, že také výuka na teologické fakultě a v seminářích měla stejné zaměření. Zde hlášané principy jsou v křesťanské verzi evolucionismu platné dodnes.

2.7. Problematice kompetenčního pole přírodních věd se standardním způsobem věnuje: J. Kovář, „Poměr katolicismu ke svobodě věd a myšlení vůbec,“ *MBČM* 1898, s. 50–57. Autor je představen jako předseda „Růže Sušilovy“ v Brně. Jedná se o řeč, kterou pronesl na sjezdu bohoslovců na Velehradě 4. 8. 1898. Kovář důrazně podtrhuje, že katolická církev rozhodně není proti svobodě věd. Odmítnutí Galileiho teze bylo podle něho zapříčiněno jejím nedostatečným odůvodněním a určitou předčasností uveřejnění. Keppler byl exkomunikován nikoli kvůli objevům na poli vědy, nýbrž proto, že odpadl k luteranismu. Problémem

¹⁸ Srov. F. DUILHÉ DE SAINT PROJET, *Apologie víry křesťanské na základě věd přírodních*, přeložil A. Podlaha, Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna – Nakl. V. Kotrby, 1897. Srov. POSPÍŠIL, *Zápolení o naději a lidskou důstojnost*, s. 49–50; 95–96; 179–182.

¹⁹ Srov. F. DUILHÉ DE SAINT PROJET, *Apologie scientifique de la foi chrétienne*, 2. vydání, Toulouse: Librairie de la Société bibliographique, 1885.

²⁰ Srov. POSPÍŠIL, *Zápolení o naději a lidskou důstojnost*, s. 107–112.

je, když přírodovědci překračují meze své kompetence a hlásají materialismus.

2.8. Otázky evolučního vzniku člověka se týká příspěvek: F. KUBÍČEK (Ol.), „Člověk pouhý typ říše živočišné?“, *MBČM* 1900, s. 170–173; 197–201. Jak napovídá zkratka „Ol.“, autor zřejmě studoval v Olomouci. Zmiňuje Lamarcka, Darwina a Haeckela. Pro toho, kdo zná dobovou literaturu, není nezajímavé, když F. Kubíček konstatuje, že po tělesné stránce má člověk s živočišným světem nemálo společného, rozdíl je však především na rovině duchovní (s. 197). Pokud bychom očekávali otevřenost Mivartově tezi, jsme zklamáni, protože na konci se zásadně odmítá vznik člověka vývojem. Autor se opírá o R. Virchowa, tehdy již poněkud zastaralou autoritu na poli anatomie. V závěru se konstatuje, že boj s darwinismem, který zamořil lidskou společnost, je zápolením o lidskou důstojnost. Tato studentská práce byla v blíže nespecifikované studentské soutěži oceněna výhrou 20 korun.

2.9. V jistém slova smyslu do oblasti filosofie či teologie vědy lze zařadit článek: F. HRUDA, „Vědy přírodní jsou povinny svým rozkvětem monotheismu křesťanskému“, *MBČM* 1900, s. 174–178, 210–216. Biblické zjevení je předpokladem vědy, která hledá světový řád, protože za ním stojí inteligentní Stvořitel. Uvedená teze rozhodně není zcela neaktuální a na základě dnešních poznatků by se dala doložit i na historické rovině při srovnání s pojetím poznání světa v kulturách, jejichž základem nebyla biblická víra v Boha stvořitele. V závěru autor konstatuje, že Bůh překračuje jakožto duch kompetenci přírodních věd.

2.10. K. ČERNOCKÝ, „Biologické záhady a křesťanský názor světový (podle prací F. Mareše)“, *MBČM* 35, 1901, s. 146–151. Jedná se do jisté míry o kompilát z četných spisů českého lékaře a svérázného filosofa F. Mareše. Autor článku v závěru dospívá k tomu, že bez Boha stvořitele je svět a život nevysvětlitelný, což souvisí s Marešovým výrazně vitalistickým²¹ stanoviskem.

2.11. Teorii evolučního vzniku lidstva se snaží čelit: K. HÁŇAVKA, „O instinktu živočichův a lidském rozumu“, *MBČM* 1905, s. 10–14, 73–89, 128–131, 186–192. Práce byla vyznamenána první cenou ve studentské

²¹ „Vitalismus“ zde označuje postoj, který je v protikladu k „mechanicistické“ koncepci života, podle níž jsou vše pouze chemické a biologické struktury. Vitalismus naproti tomu vnímá život jako tajemství a bere v potaz jeho duševní princip, bez něhož je život nevysvětlitelný. Pokud se jedná o osobnost F. Mareše (1857–1942), srov. POSPÍŠIL, *Zápolení o naději a lidskou důstojnost*, s. 147–151.

soutěži. Pisatel konstatuje, že idea evoluce opanovala přírodovědu, historii, sociologii, filosofii a v některých případech dokonce i teologii (s. 10). Vlastním polem evoluce je ale přírodověda. Zmíněn je Darwin. Autor srovnává instinkty živočichů s lidským rozumem. Jeho záměrem je prokázat, že lidský rozum není vysvětlitelný jen na základě postupného vývoje. Vrcholný rozdíl mezi psychikou živočišnou a lidskou autor spatřuje na poli etiky a náboženství (s. 186nn).²²

2.12. Velmi důležité svědectví o postoji k evoluci, a to zejména na antropologické rovině, ze strany v té době nastupujících katolických teologů představuje studie: J. MEJZLÍK,²³ „Jak pohlížíme na nauku o evoluci v biologii?“, MBČM 46, 1906, s. 12–16, 57–62, 113–119, 173–180. Autor práce byl ve studentské soutěži oceněn profesory první cenou, což mimo jiné vypovídá také o postoji profesorského sboru k problematice darwinismu. J. Mejzlík vycházel z prací té doby dostupných v češtině (např. F. Duillhé, J. Pospíšil aj.). Odkazuje také na E. Wasmanna, SJ (1859–1932).²⁴ Na straně 173 se odkazuje na klasická místa z děl sv. Augustina a sv. Tomáše, která se používají jako opora teze, podle níž lze evoluci sladit s učením víry o stvoření a s první kapitolou Genese. Následuje rozprava o aplikaci evoluční teorie na člověka. Velmi zajímavé je následující tvrzení (s. 177):

Že vývoj těla lidského z tvarů nižších hotově kdyby vědecky byl dokázán, dal by se dobře srovnati s názory Bible, kde stvoření těla člověka není jako *creatio ex nihilo sui et subjecti*, nýbrž jako *creatio secunda*, o tom pojednává již sv. Augustin, an praví, že tělo člověka bylo vlastně již tvořeno s první hmotou *per causas primordiales in rationibus seminalibus*.

²² Tento důraz je pro české prostředí příznačný. Právě důraz na etický rozměr lidské existence se objevuje i u necirkevních autorů, ba dokonce u českého zastánce darwinismu, J. L. Čelakovského, jak bude připomenuto níže, nebo u filosofického zastánce darwinismu J. Durdíka. Srov. J. DURDÍK, „Návštěva u Darwina“, *Osvěta, listy pro rozhled v umění, vědě a politice* 6, 1876, s. 717–727; též, *Darwin und Kant: Ein Versuch über das Verhältniss des Darwinismus zur Philosophie*, Praha: Jednota filosofická, 1906.

²³ Autor se narodil v roce 1882, vysvěcen byl v roce 1903. Působil jako kooperátor v Býtově a jako katecheta v Maloměřicích. Další údaje se nepodařilo zjistit. Výše analyzovaná studie je jediným Mejzlíkovým bibliografickým záznamem v Podlahově pětisvazkovém přehledu české katolické literatury do roku 1913. Srov. A. PODLAHA, *Bibliografie české katolické literatury náboženské 1828–1923*, sv. V, s. 2105.

²⁴ Význačný rakouský biolog a paleontolog, který byl zastáncem evoluce i v oblasti vzniku člověka. Srov. E. WASMANN, *Menschen und Tierseele*, 2. ed., Köln: Bachen, 1904; též, *Die moderne Biologie und Entwicklungstheorie*, 2. vydání, Freiburg im Breisgau: Herder, 1904.

Stojíme tak před určitým dokladem otevřenosti řešení, které bývalo označováno jako Mivartova teze – lidské tělo mohlo být stvořené vývojem a bylo v určitém okamžiku přímým Božím zásahem vybaveno lidskou duší. Tato vstřícnost ze strany studenta teologie a přitakání ze strany profesorů teologie v roce 1906 představují výmluvné svědectví o postoji českých katolických teologů k dané problematice. Nezapomínejme, že několik autorů z Itálie, Francie a USA, kteří se hlásili k Mivartově tezi, bylo podrobeno vyšetřování ze strany Sv. Oficia. Explicitní příklon k Mivartově tezi se stává v českém prostředí běžnou záležitostí až o dvacet let později.²⁵

Mejzlík dále konstatuje, že jasný důkaz pro evoluční teorii vzniku druhů a lidského těla věda ještě neposkytuje. Pochopitelně se odmítá, že principem evoluce by mohla být čirá nahodilost.

2.13. Následující příspěvky si zasluhují pouze zmínku, protože v nich nenacházíme nic neočekávaného. Od slovenského autora pochází text: VERNÝ, „Veda viera,“ *MBČM*, 1912, s. 17–24.

K. GAMBA, „Účelnost v přírodě – důkazem Boží existence,“ *MBČM* 46, 1912, s. 68–74. Autorova úvaha, v níž se při pohledu na celý anorganický i organický svět podivuje nad tím, že někdo nevidí v oné symfonii projev účelnosti, která odkazuje na Boha, je vcelku standardní a nemá nás čím překvapit.

2.14. Ačkoli to titul přímo nenapovídá, do bezprostředního pole našeho zájmu spadá příspěvek: LIQUIDUS, „Poznámka k situaci filosofického materialismu,“ *MBČM* 1927–28, s. 53–54. Poměrně značnou metodologickou nekorektností je to, že pisatel směšuje problematiku materialismu s otázkou darwinistické koncepce vzniku člověka. Následně se vyslovuje k dosavadním paleoantropologickým nálezům neandrtálce a pitekanropa. Zachycuje dobovou diskusi a vcelku pochopitelně se kloní k těm, kdo vše zpochybňují. Problém tkví v tom, že zde uváděné odborné argumenty byly v roce vydání článku poněkud zastaralé. Liquidus konstatuje: „A je-li tedy přec to myšlenka zakotvená v hlavách mnohých přírodopytčů, jest to přičítati více filosofickému apriorismu než váze skutečnosti.“ Autor je tedy jednoznačně proti vývojové koncepci člověka.

Jestliže o dva roky dříve vyjádřil B. Augustin, jak je připomenuto výše, velkou otevřenost Mivartově tezi, a dílo bylo dokonce opatřeno imprimatur, rozhodně to neznamenal, že všichni čeští teologové by za-

²⁵ Srov. B. AUGUSTIN, *Základní náboženská nauka (Apologetika)*, Praha: Československá akciová tiskárna, 1926.

ujali ihned stejné názorové stanovisko. Úroveň zpracování a solidnost argumentace je však u Bedřicha Augustina na nesrovnatelně vyšší úrovni než u studenta bohosloví, který se skrývá pod pseudonymem, což zřejmě souvisí s určitou názorovou polarizací, která zasahovala tehdejší obec katolických teologů. Práce naštěstí nebyla profesory vyznamenána jako ve výše uvedených případech.

2.15. Jistou vypovídací hodnotu má též příspěvek: Ant. ŠUJAN, „Mendelismus,“ *MBČM* 1930–31, s. 138–141. Jedná se sice pouze o popularizační, leč velmi solidní představení Mendelovy nauky o zákonech dědičnosti, které se podle A. Šujana vztahují i na lidský druh. Z prezentace dýchá velká otevřenost solidním přínosům přírodních věd. V pozadí můžeme vycítit otevřenost Mivartově tezi, což byl postoj zastávaný v oné době sice ne všemi, leč stále vzrůstajícím počtem českých katolických teologů.

Nyní přistoupíme k dílčímu hodnocení prozkoumaného materiálu: Z konzultovaného souboru příspěvků různého druhu i úrovně je patrné, že problematika filosofie přírodních věd a vztahu víry a přírodovědy byla na stránkách periodika velmi frekventovaná zhruba do roku 1910, poté se dostává vyloženě na okraj zájmu. Ve třicátých a čtyřicátých letech 20. století nenarazíme dokonce na žádný příspěvek věnovaný dané tematice. Mysl bohoslovců tehdy naplňovala jiná aktuální témata. Prezentované zjištění potvrzuje to, k čemu jsem dospěl v předchozím výzkumu, který mne přivedl k závěru, že ve třicátých a čtyřicátých letech dvacátého století byla otázka darwinismu a zejména evolučního vzniku člověka po tělesné stránce považována mnohými za uspokojivě vyřešenou pomocí tak zvané Mivartovy teze. Zároveň je patrný konstantní postoj teologů k otázce svobody a kompetence přírodních věd a také naprostá nerozpornost mezi teologií a dobovou astronomií. I v případě tohoto periodika platí, že v námi sledovaném období nikdo nečetl první kapitulu knihy Genese fundamentalistickým způsobem. Otevřenost evolučnímu pojetí v oblasti fauny a flóry se objevuje chronologicky obdobně jako v případě *ČKD*. Je však třeba konstatovat, že studenti bohosloví určitě ve svých názorech nepředstavovali nějaký názorový předvoj vzhledem k přínosům svých starších kolegů.

3. DALŠÍ VÝZNAMNÉ PUBLIKACE

Tento oddíl rozdělíme na tři části. V té první upozorním na pramenné teologické publikace, v druhé na dvě zajímavé pramenné monografie z oblasti paleoantropologie a prehistorické archeologie, konečně ve třetím bodu připomenu důležitou práci z oblasti dějin české filosofie, v níž nacházíme partie zabývající se některými autory, kteří se v inkriminovaném období věnovali otázce poměru přírodní vědy a víry.

3.1 *Teologické pramenné publikace*

3.1.1. Při průzkumu těch ročníků a čísel ČKD, která nebyla v roce 2013 a 2014 dostupná na adrese www.depositum.cz – jednalo se zejména o mezery z období let 1828–1841 –, jsem nenarazil na nic, co by se přímo týkalo předmětu našeho zájmu. Nemělo by nás překvapovat, že ve třicátých letech ještě tyto otázky české teologie netrápily.

Článek: J. BEER, „O vnitřní pravdě Mojžíšova vyprávění o pádu prvních rodičůw,“ ČKD 1839, č. 1, s. 17–42, vypovídá výlučně na rovině exegetické, dogmatické, morální a spirituální. Není zde ani náznak nějakého napětí mezi vírou a přírodními vědami.

3.1.2. Na tomto místě si dovoluji upozornit na další publikace týkající se určitým způsobem filosofie vědy: A. PODLAHA, „Slavný anglický fyzik sir William Thomas (lord Kelvin) o poměru vědy k víře,“ ČKD 1903, č. 10, s. 642–643. A. Podlaha stručně informuje o debatě lorda Kelvina s vědeckou komunitou v Británii. Kelvin hájil inteligentní plán.

3.1.3. A. ŠPALDÁK, „Poměr mezi vědou a vírou dle různých moderních filosofů,“ ČKD 1907, č. 1, s. 1–8. Autor kriticky analyzuje myšlení A. Iv. Vedinského, P. Kalenova, V. Catherina, a to v souvislosti s I. Kantem a A. Schopenhauerem.

3.1.4. C. JEŽ, „Haeckel, Erich Wasmann, Plate,“ ČKD 1924, č. 7–8, s. 539–540. Autor připomíná tři přednášky E. Wasmanna, známého rakouského jezuity, který pracoval jako přírodovědec a paleontolog a také zastával možnost evolučního vzniku člověka po tělesné stránce z vyšších primátů již v prvních letech 20. století na základě tak zvané Mivartovy teze, na berlínské univerzitě. Po přednáškách vyzval monisticky laděné přírodovědce k veřejné disputaci. Jedním z Wasmannových hlavních oponentů byl profesor Plate, který hájil Haeckelův monismus. Ten-

to učenec se posléze stal Haeckelovým nástupcem na univerzitě v Jeně, kde přednášel biologii. Podnětem k sepsání Ježovy zprávy byl Plateho článek v *Mitteldeutsche Zeitung* z roku 1922, v němž autor vyznal svůj příklon k víře v osobního Boha a distancoval se od Haeckela, protože vyšly najevo jeho podvody na poli vědy.

Článek českého jezuita představuje svědectví o světonázorovém dilematu, před nímž stáli a stojí přírodovědci stejně jako všichni ostatní lidé. Zpráva je pozoruhodná zejména kvůli zmínce význačných osobností, které hrály nemalou roli ve sporech ohledně koncepce evoluce a zejména ohledně možných velmi rozdílných světonázorových pojetí tohoto učení na přelomu 19. a 20. století.

3.1.5. V monografii, jejíž obsah se v této studii doplňuje, odkazují na prohlášení německých biskupů z roku 1860, k němuž se v odborné literatuře doslova kdekdo vyslovuje velmi kriticky.²⁶ Bohužel ale přitom dotyční autoři zpravidla neuvádějí, kde lze příslušné texty dohledat. Mnozí si také vůbec neuvědomují, že před sebou máme nikoliv univerzální, nýbrž pouze partikulární magisterium, které se přímo dotýká Německa v dané době. Nyní tedy upřesňuji, že příslušné prohlášení se nachází v prohlášení německé církve z roku 1860, které bylo odhlasováno na Provinční synodě v Kolíně na Rýnem (*Concilium provinciale Coloniense*), jež se konala ve dnech 29. 4. – 17. 5. 1860. Akta jsou přístupná v: J. D. MANSI – L. PETIT – J. B. MARTIN (ed.), *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio XLVIII*, Parisii, 1885, s. 25–164.

V rozsáhlém dokumentu jsou probrána všechna základní témata katolické vírouky. Ve 14. kapitole zmíněného elaborátu se pojednává „*De humani generis origine hominisque*“. Hned v prvním odstavci (s. 91) se konstatuje, že podle svědectví Písma Bůh stvořil bezprostředně prarodiče lidského rodu po tělesné i duševní stránce, a proto se zavrhuje nauka, která učí, že lidské bytosti by měly vzniknout samovolným procesem, který by šel od méně nedokonalého k dokonalejšímu až po člověka. V téže kapitole se následně na straně 93 odmítá materialistická koncepce člověka, na jejímž základě by se veškeré úkony intelektu a vůle redukovaly pouze na organický, tělesný proces.

Je zřejmé, že evoluční nauku aplikovanou na oblast fauny a flóry mnozí horlivci uváděli do souvislosti s antropologií dávno před vydáním Darwinova spisu o původu člověka (1871), a to zejména v Německu

²⁶ Srov. POSPÍŠIL, *Zápolení o naději a lidskou důstojnost*, s. 71–72.

v souvislosti s *Kulturkampf*. Reakce biskupů odpovídá tehdejšímu stavu exegeze a také dobovým (ne)znalostem z oblasti prehistorie a paleoantropologie. Reakce je ovšem primárně zaměřena proti brutálnímu ateismu, a nikoli proti svobodě přírodovědeckého bádání. Až na mínění, podle něhož by měl Bůh člověka stvořit bezprostředně i po tělesné stránce, by současný soudný katolický teolog s danou proklamací neměl mít větší problémy. Osobně považuji „sebemrskáčská“ distancování se od tohoto projevu partikulárního magisteria (třetí koš řádného magisteria) ze strany některých současných „teologů“ buď za projev nedostatečné znalosti pramenného materiálu, anebo za výraz podbíživého, lacině „pokrokařského“ populismu, který bývá často provázen neschopností pracovat s prameny teologického myšlení na odpovídající úrovni hermeneutické etiky.

3.1.6. Vítanou pomůckou pro předběžné bibliografické průzkumy na poli našeho tematického zájmu je výše již citovaná komentovaná bibliografie kolegy E. Krumpolce, mapující oblast fundamentální teologie, kde nacházíme odkazy na publikace,²⁷ na něž se z hlediska úsilí o pokud možno co nejkompletnější přehled zdá být vhodné upozornit, byť námaha vynaložená na jejich přímou konzultaci na první pohled neslibuje kdovíjak závratné kvalitativní obohacení prozatím získané kolekce posuzovaných publikací ani znatelnou následnou korekturu závěrů, k nimž jsme prozatím dospěli. Spokojíme se proto jen s uvedením těchto bibliografických údajů bez bližší specifikace v jediné položce tohoto doplňkového přehledu.

Hlídky – katolický náboženský časopis pro vzdělávání ve víře, vycházel v letech 1884–1940. Příspěvky měly převážně popularizační ráz.

F. NÁBĚLEK, „Proč obhájcem víry je potřeba všimati si věd přírodních,“ *HL* 13, 1896, s. 27–32; J. OLIVA, „Z duchovních pradějin člověka,“ *HL* 17, 1900, s. 8–14, 86–90, 152–156, 223–226, 295–298, 358–361, 430–434, 506–510, 567–572, 639–645, 721–728; J. RIENKE, „Vedou vědy přírodní k nevěře?“, *HL* 31, 1914, s. 34–39; K. ČERNOCKÝ, „Problém života ve filosofii a biologii,“ *HL* 33, 1916, s. 34–39;²⁸ AK, „Věda a náboženství,“ *HL* 53, 1936, s. 171–174.

²⁷ Srov. E. KRUMPOLC, *Po stopách české fundamentální teologie v období 1800–2010*, s. 121–125.

²⁸ Nelze se ubránit dojmu, že text bude souviset s předchozí autorovou publikací na obdobné téma. Srov. výše 2.10.

Obrana víry – časopis vycházel v letech 1884–1914 a věnoval se aktuálním otázkám. J. JEZEŘANSKÝ, „Podporuje církev vědy?“, *Obrana víry* 24, 1910, s. 1–2.

Věstník společnosti sv. Cyrila a Metoděje – periodikum vycházelo čtvrtletně v letech 1917–1932. J. KONEČNÝ, „Náboženství a věda,“ *Věstník sv. Cyrila a Metoděje* 5, 1922, s. 56–57, 73–79; 6, 1923, s. 9–10, 25–28.

V periodiku *Na hlubinu* (1926–1948) se příspěvky věnované problematice poměru přírodních věd a víry v zásadě neobjevují, což souvisí jednak s orientací periodika na oblast spirituality, jednak s tím, že v daném období zmíněná tematika nevzbuzovala příliš zájmu i v jiných katolických periodikách.

Další, zejména exilová periodika, z nichž kolega Krumpolc čerpal, jsem jednak vytěžil ve své monografii věnované dané tematice, jednak spadají již do období po roce 1950, takže leží mimo chronologický rámec našeho přednostního zájmu.

3.2 Neteologické pramenné publikace

3.2.1. J. EISNER, *Slovensko v pravěku*, Praha: Nákladem učené společnosti v Bratislavě, 1933, 380 stran plus rozsáhlá fotodokumentace. Kniha má vyloženě archeologický ráz, o evoluční teorii vzniku člověka se v zásadě nehovoří. S povděkem lze kvitovat, že po odborné stránce vynikající a na svou dobu jistě špičková monografie je světonázorově neutrální.

3.2.2. Opravdu velmi cenný doklad představení evolučního vzniku člověka ze strany špičkového vědce, který je světonázorově tolerantní a který zároveň sám inklinuje k mínění, jež je velmi blízké tak zvané Mivartově tezi, představuje monografie: Z. FRANKENBERGER,²⁹ *O původu*

²⁹ Prof. MUDr. Zdeněk Frankeberger, DrSc., 24. 1. 1892 Praha – 12. 1. 1966 Černošice. Vynikající lékař, univerzitní profesor histologie, embryologie, patologie, přírodovědec – entomolog, zoolog a paleontolog. Titul MUDr. obdržel na české pražské LF v roce 1917. Habilitoval se o rok později. Absolvoval studijní pobyt v Paříži. Poté působil v Lublani, kde založil histologický ústav. Dodnes je pokládán za nestora slovinské histologie. V roce 1921 byl jmenován profesorem histologie a embryologie na LF Univerzity Komenského v Bratislavě, v letech 1929 – 1936 byl přednostou Anatomického ústavu na LF UK v Bratislavě. V roce 1938 ho slovenská vláda kolaborující s nacistem jako Čecha vyhodila z LF. Po návratu do Prahy pracoval ve Vinohradské nemocnici (1939–1945). Po osvobození obnovil Histologický a embryologický ústav UK. Publikoval česky, slovensky, německy a francouzsky. Srov. K. MAZANEC, „Prof. MUDr. Zdeněk Frankeberger“

člověka, Praha: Melantrich, 1941, 146 stran. Autor se v roce 1941 představuje jako profesor „České Karlovy univerzity v Praze“. Cílem knihy je představit vývoj člověka od nejnižších forem života. Na straně 9 se můžeme dočíst:

I přísně katoličtí vědci přijímají učení o vývoji člověka z nižších forem živočišných, arci jen po stránce tělesné, vycházejíce ze správného jistě názoru, že původ z hlíny země není o nic vznešenější než z nějaké nižší formy živočišné; jediné nesmrtnou duši vdechl člověku Bůh – a to již není otázkou přírodovědeckou, nýbrž theologickou, filosofickou, metafysickou.

Doklady evolučního vzniku člověka představuje: srovnávací anatomie, srovnávací embryologie, paleontologie. Autor se staví pozitivně k principu, podle něhož ontogeneze představuje zkráceným průběhem fylogeneze (Haeckel). O vzniku života Frankenberg říká (s. 13):

Jak vznikl první život na zemi, zůstane nám navždy neznámo. Člověk věřící přijímá zjevenou pravdu o stvoření prvých živých bytostí Bohem, racionalista věří ve vznik živé hmoty souhrou fysikálně chemických poměrů, jež vytvořily z prvků první organické sloučeniny a první živou hmotu; ale všechny ty theorie o samoplození, *generatio spontanea*, panspermii atd. jsou jen a jen hypotheses bez jakéhokoli podkladu vzatého ze zkušenosti. A tak otázka po původu života není otázkou přírodovědeckou, nýbrž filosofickou, a zde můžeme ji ponechat stranou.

Problematickou vzniku člověka se autor podrobně zabývá až v poslední, šesté kapitole (s. 107–135). Objevují se argumenty na rovině srovnávací anatomie, srovnávací embryologie, konečně paleoantropologie. Není bez zajímavosti, že Frankenberg hovoří v roce 1941 zasvěceně o Dartově australopitékovi (s. 133–134), byť v dané době se k tomuto nálezu anglosaská paleoantropologie stavěla ne právě přívětivě. Australopitéky však český vědec nezařazuje přímo do lidského rodokmenu, neboť je považuje pouze za boční linii. Evoluční linie by měla vycházet od dryopitéka a pokračovat přes pitekantropa, heidelberského člověka a neandrtálce až k nám. To jsou pochopitelně dnes již značně překonané představy, nicméně úvahy o postavení australopitéků v rámci evoluční-

ger, DrSc., 24. 1. 1892 – 12. 1. 1966,“ *Folia Morphologica* 14 (1966): 57–59; I. OKALI (ed.), *Slovník slovenských zoológov a zoológov so vzťahom k územiu Slovenska*, Bratislava: Stimul, 1996, s. 38.

ho keře vyšších primátů nejsou dnes zase tak zcela neaktuální, nejedná se však o většinový názor.

O řadu let později odhaleném podvrhu výslovně tvrdí: „... člověka piltdownského, jehož lebka byla popsána pod jménem samostatného rodu *Eoanthropus dawsoni* a jehož posice v systému Hominidů jest dosud při nejmenším sporná“ (s. 134). Tento kritický postoj nebyl zřejmě nesen pouze vědeckou kritičností, ale také odporem k rasistickým interpretacím uvedeného pseudonálezu, které se projevovaly také v nacistické rasové doktríně.

Velmi významné je to, co nacházíme v doslovu, kde Frankerberger vyjadřuje svou inklinaci k Mivartově tezi (s. 138):

... jeho enormní schopnosti duševní, rozum a svobodná vůle ...ony mu také daly jeho hodnotu mravní, ony jej zkrátka činí tvorem k obrazu božímu, a proto jsou vskutku božským darem. Božským darem, pokud jich užívá správně, ve shodě s mravním zákonem, avšak zároveň nejhorší kletbou, jestliže při jich užívání zapře v sobě onen mravní zákon. A na správném užívání těchto darů závisí také budoucnost lidstva.

Kniha zřetelně dokládá, že na počátku čtyřicátých let dvacátého století i odborná veřejnost vnímala jako cosi běžného, když se katolický teolog hlásil k evolučnímu vzniku člověka na bázi Mivartovy teze. Byli-li tedy církevní autoritou někdo postihován, bylo to rozhodně nikoli kvůli evoluci jako takové, nýbrž pro filosofické inklinace k hegelianismu a panteismu při interpretaci evolučního pohybu jako takového.

Monografie je vzácným dokladem vědecké a zároveň světonázorové korektnosti. Skutečnost, že autor sám se netajil inklinací k Mivartově tezi, je v dobovém českém paleoantropologickém prostředí první poloviny dvacátého století opravdovou vzácností. Frankerberger tak v jistém ohledu navazuje na „střední proud“, jehož představiteli byli vynikající vědci, kteří odmítali materialismus a zároveň se více či méně distancovali od dobové oficiální církevní teologie. Tento „střední proud“ byl výrazný zejména v posledních desetiletích 19. století (J. L. Čelakovský, F. Mareš).

3.3 Sekundární literatura

3.3.1. Neopomenout titul z oblasti sekundární literatury, která nemá jednoznačně adresný titul, jenž by se vztahoval bezprostředně k předmětu našeho zájmu, je vskutku poměrně obtížné. Následující publikace je navíc dílem českého autora v exilu, které bylo editováno v němčině. Není tajemstvím, že mezi dobovými českými filosofi se netěšilo oblibě kvůli některým zde vyjeveným souvislostem z doby komunismu.

Platí však, že informace obsažené v tomto díle jsou jakoby výkladní skříní české filosofie pro zahraničí: K. MÁCHA,³⁰ *Glaube und Vernunft: Die Böhmisches Philosophie in geschichtlicher Übersicht*, Teil II, 1800–1900, München: K. G. Saur Verlag, 1987. Pro nás je podstatné, že na stranách 115–120 se K. Mácha zabývá českou naturfilosofií a českým darwinismem.

Na s. 116–117 se dozvídáme, že J. Ev. Purkyně byl naturfilosof a že měl blízko k Schellingovi. Následně se jen velmi povšechně hovoří o J. L. Čelakovském jako o přírodovědci, který akceptoval darwinistický systém. Hlubší rozbor Čelakovského verze vitalistického darwinismu, či spíše evolucionismu, a o jeho vztazích k A. Braunovi se nedozvídáme nic. Na straně 118 je zmíněn pražský lékař Josef Adam Bulova (1840–1903), jenž vydal spíše populární publikaci: J. A. BULOVA (sestavil), *Výklad života ze zákonů přírodních: Trest' ze spisů Darwinových a Haeckelových*, Praha: B. Tara, 1879, 133 stran. Spíše než o vlastní dílo se jedná o překladovou antologii vědecko-popularizačního ladění. Bulova byl českým „apoštolem“ monismu. Další dílo téhož autora vyšlo německy: J. A. BULOVA, *Die Einheitslehre als Religion: Eine Studie*, Prag: Selbstverlag, 1897, 136 stran (1899; 1904). Podobně povšechné jsou informace o F. Marešovi, o němž se dozvídáme, že byl vynikajícím znalcem dobové přírodovědecké literatury a osobitým myslitelem. Profiloval se jako antipozitivist a nevěřil

³⁰ K. Mácha se narodil dne 2. 1. 1931 v Dírně u Soběslavi. Specializoval se na politologii, antropologii a dějiny české filosofie. V roce 1968 získal titul DrSc. za práci „Integrovaná antropologie“. V roce 1969 byl jmenován profesorem filosofie na UK v Praze. V roce 1970 byl z politických důvodů propuštěn z UK. O osm let později emigroval z tehdejšího Československa. Přednášel pak v Německu na *Ludwigs-Universität* v Mnichově a na *Polytechnic University* v New Yorku. V prvním období své tvorby (1954–66) se zaměřoval na etiku v hegelovském duchu, ve druhém (1965–69) se zabýval problematikou moderní civilizace, po odchodu z vlasti v roce 1978 konvertoval ke katolicismu. Srov. A. KRATOCHVÍL, „Karel Mácha,“ in J. GABRIEL (ed.), *Slovník českých filozofů*, Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1998, www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet.

v naivní empirismus. Stavěl se rovněž proti materialismu a energismu (s. 120). Silně se nechal inspirovat Kantem.

Můžeme tedy konstatovat, že máme v rukou údaje spíše obecného rázu, které jen zvenku dokreslují to, k čemu jsme dospěli přímou konzultací textů uvedených autorů ve výše citované monografii věnované problematice vztahu české katolické teologie k výzvám přírodních věd zejména v období let 1850–1950.

3.3.2. Máme-li odpovědně vnímat posuny, k nimž docházelo v dějinách paleoantropologie a následně také paleogenetiky, je důležité sledovat také současný rozvoj daných oborů. Z uvedeného důvodu upozorňujeme na zdařilou studii, v níž jsou shrnuty poslední přínosy: srov. P. DUDA – J. ZRZAVÝ, „Přepisování evoluční historie lidského rodu: Revoluce v paleoantropologii v roce 2013,“ *Vesmír* 93, č. 4 (2014): 208–212. S potěšením lze konstatovat, že příspěvek je světonázorově naprosto korektní – neutrální.

Velmi významné jsou nálezy v Gruzii (Dmanisi) lebky *Homo erectus* staré 1,8 milionu let. Oldowanská industrie se ve stejné době prokazatelně objevuje v Indii a v Číně. Nejstarší lidské formy se tedy migrací šířily velmi záhy mimo Afriku. Dále dochází k tomu, že padá výlučná koncepce známá pod jménem *Out of Africa* a je nově propojována s multiregionální teorií vzniku dnešních lidí, protože sapienciální formy člověka se na svém putování, jejímž východiskem byla Afrika, téměř jistě křížily s místními vyspělými představiteli lidského rodu. Uvažuje se, že ke křížení našich předků s neandrtálci došlo na Předním východě asi před 100 000 lety a následně před 40 000 lety v Evropě. Další novinkou je objev v Dénisovově jeskyni v Altaji. Zde nalezený pozůstatek malíčku pračlověka vydal svědectví o DNA, která nepatří ani Neandrtálci, ani Cromagnonci. Dénisované jsou tedy další formou sapienciálních hominidů. Není bez zajímavosti, že prvky genomu Dénisovanů se nacházejí v dnešní Austrálii a Oceánii. Lze očekávat, že výzkum lidského rodu přinese v příštích letech další nejedno velmi překvapující zjištění.

4. PARADOXALITA IMPLICITNÍ BRAUNOVĚ TEZI ZVÝSLOVNĚNÁ V MYŠLENKOVÉM ODKAZU J. L. ČELAKOVSKÉHO

V již vícekrát citované monografii věnované postojům české katolické teologie k výzvám přírodních věd zejména v období 1850–1950, před-

nostně k ožehavé problematice teorie evolučního vzniku lidstva, věnuji nemálo prostoru tak zvané Braunově tezi a jejímu zastánci v českém prostředí, vynikajícímu českému botanikovi, J. L. Čelakovskému.³¹ Pouze synchronní lektura textů mi sice dovolila vystihnout problém, který tkví v chybějícím jasném předělu mezi člověkem a živočichem, zároveň jsem však pouze na tomto základě neupozornil na možné inklinace k panpsychismu a panteismu, který se projevoval v naturfilosofii předchozích desetiletí.³² Nejisté tušení těchto možných souvislostí vedlo po dohodě s J. Humplíkem ke vzniku vynikající bakalářské práce věnované myšlenkovému odkazu J. L. Čelakovského.³³

V první řadě se objevuje pochybnost, zda Čelakovského můžeme označovat za darwinistu v pravém slova smyslu, protože tento český biolog evolucionistického ražení odmítal základní ideu darwinismu, totiž zákonitost přirozeného výběru.³⁴ Na vitalistické inklinace Čelakovského evolucionismu jsem však ve své práci dostatečně upozornil.

Podstatné je, že již v Čelakovského koncepci vzniku života narážíme na určitou dvojznačnost. Na jedné straně se hovoří o vzniku života jako o potencialitě kosmické materie, na druhé straně se poukazuje na vitální princip, který je ovšem mimo dosah přírodovědy a spadá do kompetence metafyziky,³⁵ což by implikovalo určitou formu transcendence.

³¹ Srov. POSPÍŠIL, *Zápolení o naději a lidskou důstojnost*, s. 142–147.

³² Velmi podobné názory jako A. Braun vyslovoval již v šedesátých letech 19. století anglický biolog a antropolog Alfred Russell Wallace (1823–1913), který však výslovně propojoval evoluci s kosmickým Duchem, jenž cestou kontinuálního vývoje působí vznik života, rozvoj psychiky ve vyšších živočiších a konečně zrod inteligence v člověku. V tomto případě bylo na první pohled zřetelné, že stojíme před obecně spiritualistickou vizí kosmu a člověka, kde schází transcendence, což je v rozporu s křesťanskou koncepcí Boha a světa. Srov. POSPÍŠIL, *Zápolení o naději a lidskou důstojnost*, s. 129, pozn. 58.

³³ Srov. J. HUMPLÍK, *Pojetí Darwinovy evoluční teorie v díle Ladislava Josefa Čelakovského a přehled jeho myšlení do teologie stvoření*, bakalářská práce, CMTF UP v Olomouci, Katedra systematické teologie, 2014, 82 stran textu. O velikosti a významu Čelakovského svědčí mimo jiné také to, že Mezinárodní botanický index IPNI obsahuje 208 taxonomických položek nesoucích za druhovým jménem zkratku Čelak. Srov. The International Plant Index – www.ipni.org. Srov. HUMPLÍK, *Pojetí Darwinovy evoluční teorie*, s. 12.

³⁴ „Poněkud paradoxní je, že právě Darwinův mechanismus vývoje Čelakovský považuje za nejméně jistý a sám přírodní výběr jakožto příčinu evoluce neuznává. Čelakovský odmítá čistě materialistický výklad evoluce a tvrdí, že vývoj organismů sám o sobě nijak nesouvisí s materialistickým světovým názorem.“ HUMPLÍK, *Pojetí Darwinovy evoluční teorie*, s. 33–34.

³⁵ „Čelakovského pojetí prvních projevů života na Zemi se pohybuje zcela v intencích přírodovědecké hypotézy, když tvrdí, že se zrodily z potence kosmoorganické hmo-

Ještě markantnější je obdobná dvojznačnost, patrná v popisování vzniku člověka cestou evoluce. Humplík správně konstatuje, že teze A. Brauna o kontinuálním vývoji působeném Božím dechem – duchem, může obsahovat hegelianistické a panteistické inklinace.³⁶ Paradoxně vyznívá, že Čelakovský, který zásadně odmítal materialismus, zároveň věřil ve věčnost kosmické hmoty a nesporně přejímal určité inspirace ze strany dobového monismu.³⁷ V dané souvislosti se zdá téměř neuvěřitelné, že tentýž autor zároveň rozehrává silně kantovské motivy, když hovoří o nadřazenosti lidského ducha, o jeho nevyvoditelnosti z prosté organické evoluce.³⁸ Právě tyto akcenty na transcendenci mají velmi blízko ke křesťanské koncepci Boha a člověka, a proto nelze jednoznačně tvrdit, že Čelakovský a Braun by byli panteisty a že by Braunova teze musela nevyhnutelně být panteistická, byť toto riziko existuje.

Každopádně je však na místě na danou dvojznačnost a upozornit. K tomu sám dodávám: Stojíme před prostou myšlenkovou nekonzistentností, anebo před otevřeností fascinujícímu paradoxu Boží imanence vzhledem ke světu, která je prostoupěna jeho transcendencí – svobodou vůči stvoření? Podle mého skromného soudu je pravdě podobnější druhé hodnocení. Daný paradox na teologické rovině souvisí velmi úzce s naším vlastním prožíváním ponořenosti do světa a podmíněnosti světem, což je však zároveň provázáno hlubinnou vnitřní zkušeností přesahu lidského ducha vzhledem k materiálnímu světu zejména na poli etiky, která je možná ve formě odpovědnosti pouze za předpokladu určité úrovně svobody.

ty, tedy bez jakéhokoli nadpřirozeného zásahu. Avšak na druhé straně předpokládá, že zdroj proměnlivosti a vývoje organismů spočívá v jakémsi vnitřním metafyzickém principu. ... Podstata této vnitřní síly, již Čelakovský nijak blíže nespecifikuje, podle něj spadá plně do kompetence filosofie a metafyziky, nikoli do oblasti přírodovědy.“ Tamtéž, s. 57.

³⁶ Srov. tamtéž, s. 62.

³⁷ Srov. tamtéž, s. 62–63.

³⁸ „Ačkoli v přírodě panuje zápasení o život, není nám boj ten příčinou vznikutí procítlého ducha lidského, pročez také nemá míti vliv na naše jednání: zákon mravní stojí vysoko nad zákony bezvědomé přírody.“ L. J. ČELAKOVSKÝ, *Rozpravy o Darwinově theorii a vývoji rostlinstva*, Praha: F. Bačovský, 1894, s. 88.

5. ČLOVĚK JAKO „ŽIVOČICH“ SCHOPNÝ HŘEŠIT A CHRISTOLOGIE

V monografii, která je v jistém slova smyslu výchozím i cílovým bodem této studie, jsem ve snaze propojit výhody a eliminovat slabinu Braunovy a Mivartovy teze dospěl k definici člověka jako živočicha schopného hřešit.³⁹ Tato koncepce velmi dobře ladí s výpovědí třetí kapitoly knihy Genesis, kde je první člověk podroben zkoušce odolávat pokušení ke zneužití svých schopností ve formě vážného narušení vztahu k Bohu, k sobě, k druhému člověku a ke všemu stvoření.

Ne příliš jasně rozlišující čtenář by ale mohl upadnout do rozpaků, kdyby srovnal danou definici s principem zdravé christologie, podle něhož Ježíš jakožto vtělené Slovo, jakožto jeden z Trojice, nejenom že je bezhříšný, ale dokonce hřešit nemůže. Opravdu platí, že buď je Ježíš vtělené Slovo, pak hřešit nemůže, anebo hřešit může, pak ale není jedním z Trojice. Tím, kdo hřeší, není primárně přirozenost, nýbrž osoba. Daná teze vykazuje nepopíratelnou logiku, nicméně působí nemalé problémy.⁴⁰ Jedním z nich je nyní také otázka, která se přímo nabízí: Je-li člověk živočich schopný hřešit a nemůže-li Ježíš hřešit, je pak Ježíš vůbec ještě doopravdy člověkem?

Odpověď není tak nesnadná, jak by se na první pohled mohlo někomu pozdávat, neboť není ani stínu pochyb, že Ježíš má jakožto syn Adamův všechny předpoklady k tomu, aby byl schopen zhřešit, tedy lidské poznání, rozvažování, i lidskou svobodu rozhodování. Mít všechny předpoklady k tomu, aby člověk zhřešil, jsou zároveň předpoklady k překonání hříchu a k jednání, které má eticky pozitivní hodnotu. Je to jako se zdoláváním velehor: čím vyšší vrcholek se zdolává, tím hlubší propast se pod dotýčným odvážlivcem otvírá.

Jak je tomu ale s onou nemožností zhřešit? Nesmíme si ji představovat jako něco staticky daného, co by vylučovalo pokušení a co by nebylo úkolem a posláním, co by s sebou neneslo totální vydání všech sil ve snaze zůstat věrný sám sobě. Je to nemožnost etického rázu, která má ovšem zároveň ontickou povahu. Etika totiž určitě není něčím pouze nahodilým a psychickým, protože ve skutečnosti jde o vrcholnou formu bytí, případně nebytí, když člověk ztratí sám sebe.

³⁹ Srov. POSPÍŠIL, *Zápolení o naději a lidskou důstojnost*, s. 236–252.

⁴⁰ Srov. C. V. POSPÍŠIL, *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*, 4. vydání, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství – Praha: Krystal OP, 2010, s. 101–105.

Jak tuto schopnost k hříchu, spjatou s hlubokým prožitkem nemožnosti zhřešit, popsat? Zdá se, že velmi vzdáleně cosi obdobného jako Ježíš z Nazareta zkoušejí lidé vystavení těžké zkoušce, v níž zároveň cítí tak silný mravní imperativ vytrvat ve věrnosti pravdě, víře, lásce k Bohu a člověku, že prostě nemohou uhnout a zbaběle se podvolit zlu. Schopnost zhřešit se tu tajuplně a na první pohled paradoxně prostupuje se zážitkem určité nemožnosti hřešit. Kdo takovýto duchovní stav zakusil, dá mi za pravdu, když řeknu, že se jedná zároveň o vrcholné prožitky plnosti bytí prožívaného jako dar od Boha sestupující milosti proměňující naši slabost v nevídanou sílu. Kdo to však na vlastní kůži nezakusil, jen těžko porozumí. Musíme se smířit s tím, že nejhlubší tajemství opravdu nelze sdělit pouze prostřednictvím slov.

6. ZÁVĚR

Souhrnně lze říci, že další pramenné tituly potvrzují a do jisté míry upřesňují závěry, k nimž jsem dospěl v monografii věnované problematice postojů katolické teologie k výzvám přírodních věd v období 1850–1950. V ČNM vystupuje do popředí vynikající stať V. Šafaříka, která se zařazuje do tak zvaného středního proudu vedle děl J. L. Čelakovského a F. Mareše. V periodiku *MBČM* je to studie J. Mejzlíka, která dokladuje, že již v roce 1906 existovala nemalá otevřenost Mivartově tezi jako možnému řešení problematiky evolučního způsobu vzniku – stvoření lidstva. Z neteologické pramenné literatury je třeba vyzdvihnout monografii Z. Frankenbergera z roku 1941, která se také řadí do výše zmíněného středního proudu, což je však vzhledem k datu vydání třeba považovat za cosi ne zcela obvyklého.

Celkově pozitivní hodnocení Braunovy teze a její interpretace ze strany J. L. Čelakovského rovněž zůstává v zásadě v platnosti, i když nyní mnohem plastičtěji vystupuje do popředí její paradoxalita i potenciální riziko inklinace k panteismu.

Vysvětlení nerozpornosti definice člověka jako „živočicha schopného hřešit“ s christologickým principem Ježíšovy bezhříšnosti určitě představuje důležité doplnění nejenom epilogu monografie o postojích české katolické teologie k výzvám moderní přírodovědy, ale zároveň vrhá nové světlo na to, jak chápat onu tajemnou nemožnost hřešit vtěleného Slova.

Faith and the Natural Sciences (1850–1950):
Časopis Národního muzea,
Museum – list bohoslovců česko-moravských,
Further Supplements and Specifications

Keywords: History of Theology; History of Natural Sciences; Philosophy of Science; Paleo-Anthropology; Darwinism; Evolution

Abstract: In this paper the author presents publications which are significant for revealing the attitudes of Czech Catholic theologians to the challenges of the natural sciences in the period 1850–1950, published in the periodicals *Časopis Národního muzea* and *Museum bohoslovců českomoravských*. He subsequently evaluates in detail the so-called Braun thesis introduced by an important exponent of evolutionary thinking in Bohemia of the second half of the 19th century J. L. Čelakovský and points out to the risk of an inclination to pantheism connected with it. Finally, the not-contradictoriness between the definition of man as “an animal capable of sin” on the one hand and the Christological principle of Jesus’ impossibility to sin on the other is clarified. Through all these steps the previously edited monograph: C. V. POSPÍŠIL, *Zápolení o naději a lidskou důstojnost. Česká katolická teologie 1850–1950 a výzvy přírodních věd v širším světovém kontextu*, Olomouc: University of Olomouc Press, 2014, is renewed. The results of further research do not result in any changes to the conclusions reached by the author in the above mentioned book, nevertheless the collection of found publications is enriched and certain appraisals of thought are specified in further detail.

Prof. Ctirad Václav Pospíšil, Th.D.
Katedra systematické teologie
CMTF UP
Univerzitní 22
771 11 Olomouc